

Ur *Internationalen* 6 oktober 2022

Per-Olof Mattsson

Svenska anarkister och syndikalister i spanska inbördeskriget

De svenska korrespondenter som var först att rapportera direkt från Spanien under inbördeskriget var anarkister och syndikalister. De skrev fler reportage än den övriga svenska pressens utsända och det var de som kom att bevaka det spanska kriget under längst tid. I en ny bok av Per Lindblom får vi följa några av dessa bortglömda korrespondenter och frivilliga under deras händelserika vistelser i revolutionens och inbördeskrigets Spanien. Per-Olof Mattsson har läst den.

[*Kompletterat med noter och lästips*]

Svenska anarkister och syndikalister spelade en central roll för att sprida information om spanska inbördeskriget. En del gjorde mer än så och deltog också i striderna och hjälpte efter nederlaget många av de som tvingades fly för Francos trupper. Den svenska syndikalistiska fackföreningen SAC och dagstidningen *Arbetaren*, som firar hundra år i år, hade utmärkta representanter som i artiklar och rapporter skildrade den revolution som var på väg i Spanien.¹ De reste runt och skrev texter som blev en viktig källa för alla som ville veta vad som verkligen hände i Spanien. Stora delar av den övriga pressen var antingen positiv till Franco

¹ Se t ex [Revolutionens och inbördeskrigets Spanien](#) (en rapport från studieresa som S.A.C.-delegation utförde i Spanien under december 1936).

eller också allierad med den republikanska sidans borgerliga, högersocialistiska eller stalinistiska delar.

Per Lindbloms bok *Svenska anarkister och syndikalister i spanska inbördeskriget* är en ovärderlig sammanställning av material. Lindblom kommenterar och förklarar genomgående utdragen ur artiklar och rapporter. Han förser också läsaren med fylliga presentationer av skribenterna. De korrespondenter som finns representerade är Margit Manus och Axel Österberg, Rudolf Berner, Fred Schröder och Maja Funseth, men även två frivilliga: Olle Jansson och Nisse Lätt. Min egen favorit är nog Rudolf Berner som framstår som en ständigt rörlig reporter som inte vill sitta stilla på något kontor.

Den syndikalistiska federationen CNT dominerade arbetarrörelsen i Katalonien och till stor del även i Aragonien. Iberiska Anarkistfederationen, FAI, var deras allierade. Tillsammans med de anti-stalinistiska kommunisterna i POUM, utgjorde CNT/FAI, och i viss mån även vänstern inom socialistpartiet, en anti-stalinistisk front i den spanska arbetarrörelsen, eller snarare en potentiell front som aldrig förverkligades.

Lindblom förblir alldeles för "objektiv" i min smak när det gäller de stora avgörande frågorna. Den allra största är utan tvivel den om CNT:s eftergifter och kompromisser. När POUM angrips på bred front efter majhändelserna i Barcelona 1937 agerar inte CNT för att försvara partiet. Dess ledare, medlemmar och internationella frivilliga förföljs, fängslas och dödas. Även många anarkister och syndikalister som kommit till Spanien utsattes för terrorn. Andrés Nin som tillhört den trotskistiska vänsteroppositionen och som var personligt bekant med Trotskij var POUM:s obestridde ledare. Han fängslades men vägrade delta i stalinisternas försök att ordna skenrättegångar även i Spanien. Därför mördades han av stalinisterna. Lind-

blom betecknar genomgående POUM som ”Moskva-kritiskt”, vilket är rätt märkligt. De var framför allt anti-stalinistiska kommunister.

Gång på gång gick CNT med på eftergifter och kompromissade. De trängdes tillbaka på alla fronter, även om reaktionen inte vågade upplösa organisationen. CNT var alltför mäktigt för att kunna förbjudas på samma sätt som POUM. De överenskommelser som CNT gjorde med en statsapparat som alltmer dominerades av stalinisterna och deras allierade höll de själva alltid, medan motparten alltid bröt dem.

Mot bakgrund av den solidaritet som många enskilda anarkister och syndikalister visade mot de förföljda revolutionärerna är det svårt att förstå och ännu svårare att acceptera CNT:s inställning. Stalinisterna hävdade att POUM på order av fascisterna hade startat de så kallade majhändelserna i Barcelona. Det som hände i verkligheten var att stalinisterna, som infiltrerat statsapparaten, polisen och militären, med våld försökte ta över telefoncentralen som sköttes av CNT i samarbete med det socialistiska UGT.

CNT-ledarna borde ha insett att de också stod på tur. Lindbloms kommentarer och flera av korrespondenterna framhåller också hur republikens stalinister, högersocialister och borgare ständigt bekämpade CNT, mördade dess medlemmar och bröt upp kollektiv och kooperativ som utgjorde en viktig del av den spanska revolution som CNT kämpade för.

Jag har läst åtskilligt om spanska inbördeskriget, även anarkistisk och syndikalistisk litteratur, och inser mycket väl vilken heroisk roll CNT/FAI spelade, men jag kan fortfarande inte förstå hur CNT/FAI med sitt revolutionära förflutna kunde låta bli att försvara POUM och andra revolutionärer som hotades av stalinisterna. Enskilda anarkister och syndikalister förstod att det var nödvändigt att hjälpa de förföljda, eftersom de själva stod på tur eller redan befann sig under angrepp. Ett exempel på den fina solidaritet som fanns mellan anti-stalinister av olika övertygelser är historien om den danske trotskisten Aage Kjelsø, som fängslades och torterades av stalinisterna. Han lyckades fly och överleva med hjälp av medlemmar i CNT och FAI. Hans historia berättas i en dansk dokumentärroman: *Midnat i århundredet* av Andreas Bülow (2014).

Men varför kapitulerade ledningen i CNT inför stalinismens kontrarevolution? Det började med att CNT accepterade avvecklingen av arbetarmiliserna och deras inordning i den republikanska armén. Det var motvilligt och motvilligt är det ord som återkommer många gånger. CNT var som syndikalister principiellt emot att delta i regeringar. Ändå gick man med både i den katalanska och den nationella regeringen.

När stalinisterna i det katalanska kommunistpartiet inledde kampanjen mot POUM med anklagelser om ”trotskism”, riktade CNT:s *Solidaridad Obrera* ”hård kritik mot de ’oansvariga marxisterna’” och drog de båda över en kam” (s. 162). Lindblom skriver att ”CNT inte hade gjort några större ansträngningar för att försvara POUM”, och sträcker sig så långt att han påpekar att det även innebar ”att CNT, till stor del genom egen förskyllan, kom att förlora vad som kunnat vara en viktig bundsförvant” i den katalanska regeringen.

Lindblom har också tagit med de tre svenskar i Socialistiska Partiet som var frivilliga i CNT:s milis.² Det faktum att de utan problem kämpade tillsammans med anarkister och syndikalister, Nisse Lätt från Göteborg var en av dem, visar att det fanns möjligheter för en allians mot stalinismens kontrarevolution. De tre socialisterna reste hem besvikna när arbetarmiliserna upplöstes.

² Dr tre var Yngve Andersson, Ejlert Hagberg och Harry Norrblom. Artikelsamlingen [Avantgardet om spanienrörelsen](#) (organ för Socialistiska Partiets (SP) ungdomsförbund) innehåller bl a intervjuer med Norrblom.

Berner skrev så här: ”Det hade varit en lätt sak för arbetarna att nu, liksom den 19 juli då det gällde fascisterna, göra sig till herrar över kontrarevolutionen helt och hållet.” CNT hade, med andra ord, tillsammans med sina allierade kunnat ta makten i Katalonien och fortsätta revolutionen. Ledningen vägrade med hänvisning till fronten mot fascisterna och insåg alldeles uppenbart inte att kontrarevolutionen även innefattade stalinisterna, socialistpartiets högerflygel och de borgerliga republikanerna. De tänkte inte acceptera någon revolution, vilket ju var CNT:s mål.

Gång på gång gick CNT med på eftergifter och kompromissade. De trängdes tillbaka på alla fronter, även om reaktionen inte vågade upplösa organisationen. CNT var alltför mäktigt för att kunna förbjudas på samma sätt som POUM. De överenskommelser som CNT gjorde med en statsapparat som alltmer dominerades av stalinisterna och deras allierade höll de själva alltid, medan motparten alltid bröt dem. Berner var uppenbarligen besviken över CNT:s undfallenhet, men journalister kunde då inte längre skriva fritt utan utsattes för brevcensur. CNT:s tidningar, radiostationer och lokaler utsattes ständigt för förbud och angrepp med vapenmakt.

Även om mordet på Andrés Nin numera får anses vara klarlagt, är mystiken fortfarande tät kring Durrutis död. Han var den spanska anarkismens stora hjälte och dog under märkliga omständigheter. Han dör dessutom precis innan arbetarmilisen ska integreras i republikens militaristiska armé, vilket han var motståndare till.

Det finns en hel del bevis för att stalinisternas kontroll över de internationella brigaderna hade svaga punkter. I Morten Møllers undersökning av det material som finns i arkiv i Moskva om de danska brigadisterna (*De glemtes hær. Danske frivillige i den spanske borgerkrig*, 2017) framgår det att skandinaviska frivilliga som stred under befäl av tyska stalinister gång på gång revolterade mot kadaver-disciplinen.³ Det visar att det inte saknades möjligheter till allianser även där, och det förklarar varför stalinisterna hindrade CNT:s press att nå brigadisterna.

Det faktum att Sovjetunionen skickade vapen till republiken brukar framhållas som odelat positivt. Det är emellertid förknippat med att Moskva lade beslag på hela den spanska guldreserven och att leveranserna senare började avta. Dessutom undanhölls de nya vapnen från CNT:s och POUM:s styrkor, som ofta fick hålla till godo med uråldriga vapen. De nya, sovjetiska vapnen gick bara till pålitliga stalinistiska enheter och användes i stor utsträckning även mot revolutionärerna.

Det finns mängder av material om det spanska inbördeskriget på marxistarkiv.se, inklusive en del av det material som finns i boken. Där finns också den amerikanske trotskisten Sherry Mangans reportage från gränsen i Perpignan när republiken bröt samman.⁴ Hans möte med de POUM-ledare som överlevt, och deras berättelse om stalinisternas besatthet av att komma åt dem även i nederlagets sista stund, visar stalinismens rätta roll. En av de högsta cheferna i Stalins underrättelsetjänst, Pavel Sudoplatov, summerade långt senare resultatet av stalinisternas verksamhet i Spanien som att ”republikanerna förlorade, men Stalins män och kvinnor segrade”. Då syftade han på att de som deltog i mordet på Trotskij 1940, inklusive den som höll i mordvapnet, utgick från den stalinistiska apparaten i Spanien. Där skolades också mängder av de stalinister som efter andra världskriget styrde i de stalinistiska staterna och partierna.

Även om jag saknar tydlighet i fråga om CNT:s hållning, är boken en guldgruva. Den ger så mycket av vardagen i de samhällen och milisenheter som dominerades av CNT. Det är en storartad berättelse om arbetarnas och böndernas självorganisering och strävan efter att bygga

³ Mer om denna bok, se: [De glömdas armé](#) av Per-Olof Mattsson

⁴ Se: [Flykten från Barcelona](#) av Terence Phelan (= Sherry Mangan).

ett nytt samhälle. Boken – inbunden, rikligt illustrerad och på 700 sidor – är ett värdigt äreminne över alla de revolutionärer som kämpade mot fascismen.

Kommentarer och lästips

Boken baseras främst på rapporter och artiklar, publicerade i tidningen *Arbetaren*, skrivna av svenska anarko-syndikalister som verkade på plats i Spanien. CNT/FAI:s verksamhet står hela tiden i fokus. *Arbetaren* tog även upp många andra aspekter, som inte berörs i boken, t ex bevakade man utförligt rättegången mot det antistalinistiska marxistpartiet POUM under hösten 1938: [Processen mot POUM - Artiklar ur Folkets Dagblad och Arbetaren](#).

Via SAC:s försorg publicerades ett flertal skrifter och böcker, liksom tidskriften *Syndikalismen*:

[Revolutionens och inbördeskrigets Spanien](#) av John Andersson. Rapport från 1936.

[Madrid. Svart och rött](#) av Eduardo De Gusman. Spansk anarkosyndikalist om försvaret av Madrid under inbördeskriget.

[Den spanska tragedien](#) av Rudolf Rocker. Ledande tysk anarko-syndikalist om spanska inbördeskriget (1937).

[Bland spanska bönder. Kollektiviseringen i Aragonien](#) av Augustin Souchy.

[Majstriderna i Barcelona](#). Skrift (1937)

[Som milisman och kollektivbonde i Spanien](#) av Nisse Lätt (1938)

[Ryssland förrådde oss! En spansk anklagelse](#) av J García Pradas. Slutskedet av det spanska inbördeskriget, utifrån en anarkosyndikalistisk standpunkt (1939).

[SAC:s tidskrift Syndikalismen årgång 1939](#).

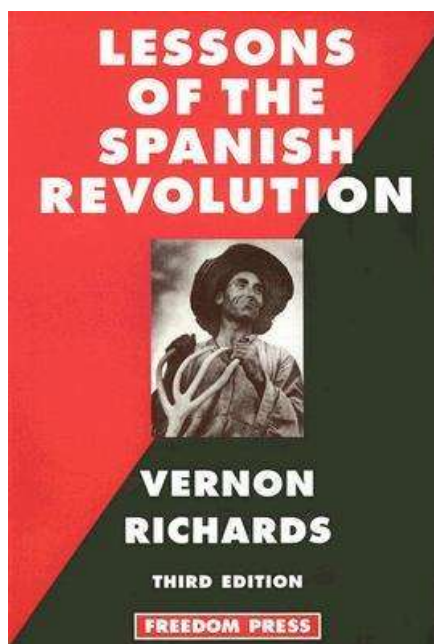
Historiska arbeten:

[Spanska inbördeskriget: Revolution och kontrarevolution](#) av Burnett Bolloten

[Syndikalismen vid makten](#) av César m Lorenzo. Om spansk anarkosyndikalism före, under och efter inbördeskriget 1936-39.

[Katalonien i krig och revolution, 1936-1939](#) av Pelai Pagès

Anarkistisk kritik:

Redan under inbördeskriget uppkom åtskilliga meningsskiljaktigheter om den förda politiken bland anarkosyndikalister, bl a menade många att man övergav viktiga principer och på så sätt

bidrog till nederlaget. Och dessa motsättningar försvann inte efter kriget. I detta sammanhang bör nämnas britten Vernon Richards klassiska bok *Lessons Of The Spanish Revolution*, som konsekvent och värtaligt driver den tesen. Bokens första upplaga kom ut 1953, men har kommit ut i flera upplagor sedan dess (den senaste 2019). Författaren är en brittisk anarkist med italienska rötter.

Boken finns på nätet i flera versioner, t ex:

<https://theanarchistlibrary.org/library/vernon-richards-lessons-of-the-spanish-revolution>

och

<https://files.libcom.org/files/lessons-spanish-revolution.pdf>

Richards bok avslutas med en läsvärd bibliografisk efterskrift (skriven 1972), kompletterad med fotnoter till den bibliografiska efterskriften (1983).

Där diskuteras med kritiska ögon litteraturen om spanska inbördeskriget. När det gäller spanska inbördeskriget mer allmänt framhålls *La Revolution et la Guerre d'Espagne* (eng översättning: *The Revolution and the Civil War in Spain*) av Pierre Broué and Émile Témimes, samt tidigare utgåvor av B Bollostens ovannämnda arbete (den version som använts till den svenska översättningen på Marxistarkivet, fanns dock inte när Richards skrev om detta). En annan bok som Richards med rätta framhåller är Gerald Brenan's *Spanish Labyrinth* (1947), som är ett standardverk när det gäller inbördeskrigets sociala och politiska bakgrund.

/ Martin F